

Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 11

Aralık 1967 - 250 Kuruş

Eski
İstanbul'da

Ünlü Tiyatro Oyuncuları

Yazan: Metin And

Ünlü Fransız oyuncusu Sarah Bernard.

ESKİ İstanbul'da yabancı tiyatro, opera faaliyeti çok gelişmişti. Beyoğlu'nda yabancı tiyatro ve opera topluluklarının temsilleri herhangi bir Avrupa başkentini aratmayacak zenginlikler gösteriyordu. Bazı yıllar, tiyatro toplulukları arasındaki rekabetten aynı gece, aynı eserin üç ayrı tiyatrodaki temsil edildiği olurdu. Önce yerli tiyatrolar eserleri görüyor, tanıyor, sonra da oynuyorlardı. Bir de bu topluluklardaki teknik uzmanlar, Türkiye'de kalıyor, yerli tiyatro topluluklarına yol gösteriyorlardı. Bu yazıda, dünyaca ün salmış büyük tiyatro oyuncularından bazılarının Türkiye'ye gelişleri üzerinde duracağız.

Önceleri Beyoğlu'nda birbiriyle rekabet eden iki tiyatro vardı (1). Bunlardan Hoca Naum Duhani'nin

(1) Türkiye'de ilk tiyatrolar üzerine şu yazılara bakınız: Metin And, «Türkiye'de İlk Tiyatrolar», Devlet Tiyatrosu, Aralık 1961; «Eski Beyoğlu'nun Tiyatroları», Devlet Tiyatrosu, Ekim 1965.

tiyatrosuna, daha çok İtalyan operalarını sahneye koyduğu için adına İtalyan Tiyatrosu deniliyordu.

Öteki ise gene bir İtalyan'ın bugünkü Elhamra'nın yerinde kurduğu Fransız Tiyatrosu veya Sırça Saray (Palais de Crystal) idi. O da, Fransız tiyatro ve opera topluluklarını getiriyordu. Naum Tiyatrosu çoğunlukla opera temsilleri vermekle beraber, tiyatro toplulukları getirdiği de oluyordu ki bunlar arasında Jacopo Billi topluluğu sık sık gelip temsiller veriyordu. Buraya ayrıca 1850'de Daiglemont Victor yönetiminde bir Fransız topluluğu ile 1855'de Danterny yönetiminde bir başka Fransız topluluğu gelmişti. 1861'de Naum Tiyatrosu'ndan birkaç adım ötede Rumeli Tiyatrosu kurulmuş, buraya da M. Cardin adında birinin yönetiminde bir tiyatro topluluğu gelmişti. Görülüyor ki, Fransız topluluklarına temsil verdirmek Fransız Tiyatrosu'nun tekelinde değildi.

RİSTORİ VE ALDRIDGE

Naum Tiyatrosu'na gelen en önemli sanatçı tiyatro tarihinin kaydettiği en ünlü aktrislerden biri olan İtalyan tragedya oyuncusu Adelaide Ristori (1822-1906) dir. Kendisinin 1854 yıllarında İstanbul'a gene geldiği, basındaki yazılardan anlaşılıyor. Ristori önce İzmir'de temsil verdiğini hatıralarında yazar. İstanbul'a 1864 yılının aralık ayında gelmiş ve Ernest Legouvé'den Medea, gene aynı yazardan İki Kraliçe, Schiller'den Mari Stuart'ı, Shakespeare'den Macbeth'i oynamıştı. Suor Teresa adlı piyes ise, Kırım savaşları ve dinî gerekçelerle sakıncalı bulunup yasak edilmişti. İstanbul halkı Ristori'yi çok beğendi. Tiyatronun girişinde bir mermer levha üzerinde Ristori'nin 1864'te İstanbul'u şerefliendirdiği yazıldı.

1866 yılında İstanbul'a ünlü bir Shakespeare oyuncusu geldi. Amerikan asıllı bu zenci sanatçı İngiliz tabiiyetindeki Ira Aldridge (1804-1867) dir. Bugün Shakespeare'in doğum yeri Stratford-on-Avon'daki tiyatrodaki iskemlelerin üzerine çakılmış 33 ünlü Shakespeare oyuncusunun adını taşıyan plakalardan birinde Ira Aldridge'in adı yazılıdır. Sanatçının İstanbul'dan karısına yazdığı ve İstanbul'u anlattığı mektubu yayınlanmıştır. Aldridge 19 mart 1866'da İstanbul'a gelmiş ve Fransız Tiyatrosu'nda 22 martta Othello'yu oynamıştır. Yalnız bu temsilde Aldridge İngilizce, öteki oyuncular Fransızca konuşmuşlardı. Desdemona'ya, Fransız Mille Desterbecq çıkmıştır. Temsili İngilizce bilmeyenler bile çok beğenmiştir. 27 martta tiyatro tıklım tıklım dolmuştur. Aldridge, ayrıca Venedik Taciri ile Macbet'i de oyna-

İtalyan Ermene Novelli, Shakespeare'in Venedik Taciri'ni II. Sultan Hamid'e oynamıştı.

mış, 10 nisanda Othello ile veda temsili-ni vermiş, bir yıl sonra da ölmüştür. Sanatçının hemen ardından Laroa adında biri Aldridge'e ve Othello'ya nazire olarak Otez l'O (2) adında bir karikatür oyunu gene aynı tiyatrodaki temsil etmiş, yalnız kadınların oynadığı bu temsil, yazarına iki bin frank getirmiştir.

Rivayete göre ünlü İtalyan oyuncusu Tommaso Salvini de İstanbul'a gelmiştir, fakat bunun için yeterince bilgi bulunamamıştır. Bununla beraber babası kadar ünlü olan Alessandro Salvini'nin (1861-1896) İstanbul'da temsiller verdiğini ve Türkiye'de en uzun süre kalan sanatçı olduğunu biliyoruz. Salvini 1880 yılının aralık ayında İstanbul'a gelmiş, temsillerini önce Beyoğlu'nda Ağacamii yakınındaki Verdi Tiyatrosu'nda vermiştir. Salvini'nin oyun dağarcığı çok zengindir. Bu arada

(2) *Otelo okunur, «O'yu kaldırım» anlamındadır. H.T.M.*

Shakespeare'den Kral Lear, Hamlet, Othello'yu oynamış, kendisiyle baş rolleri Mlle Gagliardi paylaşmıştır. Bundan başka S. Pellico'dan Francesco da Rimini, Emile Zola'dan Thérèse Raquin, Alfieri'den Saul, Dumas'dan Monsieur Alphonse ve Bağdad Prensisi ve daha birçok oyunu ertesi yılın temmuz ayına kadar oynamıştır. Salvini, Verdi Tiyatrosu'ndan başka Tepebaşı Tiyatrosu'nda, Tünel'de Tekke Bahçe Tiyatrosu'nda temsiller vermiştir. Salvini ve topluluğu temsiller verirken Fransız Tiyatrosu'nda da P. Mosca yönetiminde bir başka İtalyan topluluğu temsiller veriyordu. Salvini'nin İstanbul'dan ayrıldığı 1881 yılının aralık ayında belediye, Üsküdar ve Kadıköy'de Türkçe'den başka dilde tiyatro temsillerinin verilmesini yasak etti.

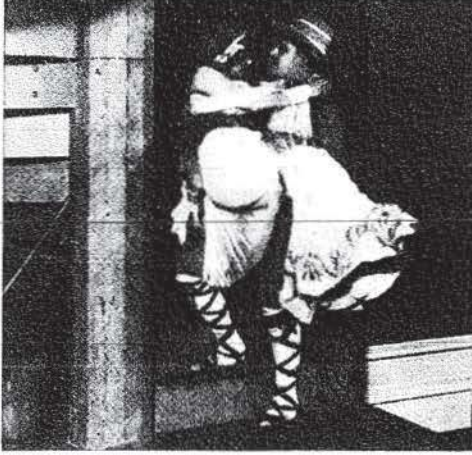
Belediyenin aldığı bu karar şüphesiz yabancı tiyatro faaliyetini geniş ölçüde etkilemişti.

COQUELİN AİLESİ

Türkiye'ye sık gelen ve temsilleri halk üzerinde derin iz bırakan Coquelin ailesi olmuştur. Aslında üç Coquelin vardır. Bunlardan biri ağabey Constant - Benoît Coquelin Ainé (1841 - 1909), diğer kardeşi Ernest - Alexandre - Honoré Coquelin Cadet (1848 - 1909), bir de Coquelin Ainé'nin oğlu Jean Coquelin (1865 - 1944). Bunlardan büyük Coquelin'in 1882'de İstanbul'a empozaryo J. J. Schürmann aracılığıyla geldiğini biliyoruz, fakat elimizde yeterince bilgi yoktur. Büyük Coquelin 1887'de yeniden İstanbul'a büyük kızıyla Rusya'dan gelmiş ve Yeni Fransız Tiyatrosu'nda temsiller vermiştir (Yeni Fransız Tiyatrosu Galatasaray Lisesi karşısında Said Paşa hanı geçidiyle Solakzâde sokağı arasındaydı. 1884'te açılmış ve 1892'de yangında yanmıştır.) Coquelin bu gelişinde Molière, Edmond Gondinet, Theodore de Banville'den eserler oynamış, son temsili

Ünlü İtalyan tragedya sanatçısı Adelaide Ristori.

Sapho'nun XIX. yüzyıl başlarında Birleşik Amerika'daki bir temsili (solda). Cyrano de Bergerac'ın yazarı Fransız şairi Edmond Rostand (sağda).

17 aralıkta verip Atina'ya gitmiştir. Kaptan, gemisinde Coquelin bulunuyor diye Fransız bayrağı çekmiştir. 1892'de Coquelin'in geleceği duyurulmuşsa da gelmemiştir. 1895'te küçük Coquelin gelmiş, önce İzmir'de Sporting Klüb'te temsiller vermiş, 16 kasımda İstanbul'da Tepebaşı Tiyatrosu'nda temsillerine başlamış, Molière, Jules Sandeau, Augier ve başkalarından oyunlar sunmuştur. 1897'de Jean Coquelin - Marcelle Josset turnesinde André Antoine ile gelmiştir. Büyük Coquelin, on beş yıl sonra 1903 yılının şubatında İstanbul'a gene gelmiştir. Molière, Jules Sandeau, Augier'nin eserlerinden başka Daudet'nin *L'Arlesienne*'ini, Bizet'nin müziği ile oynamış, temsile maestro Nava yönetiminde 35 kişilik orkestra ile, E. Manas yönetiminde 20 kişilik amatör koro katılmıştır. Padişah, Coquelin'e ikinci sınıf Mecidiye nişanı ile, öteki oyunculara nişanlar, armağanlar vermiştir. Aynı yıl yani 1903 yılının aralık ayında, küçük Coquelin gelmiş, Molière'in *Hastalık Hastası* ile Edmond Rostand'nın *Les Romanesques*'ini oynamış, buradan Atina'ya gitmiştir. 1905 yılının nisanında Jean Coquelin, amcası küçük Coquelin ile gelmiş, Tepebaşı Tiyatrosu'nda Dumas, Capus, Courteline, Mirbeau, Theodore de Banville, Meilhac-Halevy, E. Rostand, Molière'den eserler sunmuşlardır. 1910 yılının mart ayında Jean Coquelin İstanbul'a gelmiş, Varyete Tiyatrosu'nda, başka oyunlar yanında Edmond Rostand'nın *Cyrano de Bergerac* ile *Chantecler* adlı oyunlarını oynamıştır. Bir İngilizce kitapta Coquelin'in (hangisi olduğu belirtilmemiş) padişah önünde temsil verdiğini, fakat sansürün en iyi oyunlarının temsiline engel olmasına öfkelenerek padişaha karşı onun zalimliğini anlatan dramatik bir şiir okuduğu ve temsilden sonra hemen İstanbul'dan gittiği yazılmaktadır. Coquelin adı Türkiye'

de geniş ölçüde yankı yapmış, gazetelerde onların resimleri, karikatürleri çıkmış, tuluat sanatçısı Abdürrezzak'a da Türk Coquelin'i adı takılmıştır.

SARAH BERNARDT İSTANBUL'DA

İstanbul'a sık gelmiş ve derin bir iz bırakmış ünlü bir Fransız oyuncusu da Sarah Bernardt (1845-1923) tır. Sarah Bernardt İstanbul'a ilk defa 1881'de kocası ile gelmiştir. Bundan sonra 1888 yılının aralık ayında gelmiş ve Yeni Fransız Tiyatrosu'nda *La Dame Aux Camélias*, *Fedora*, *Tosca*, *Frou Frou*, *Adrienne Lecouvreur* ve *Maitre de Gorges*'u oynamıştır. Sonuçta temsili 700 kişi seyretmiş, temsilin sonunda Cercle d'Orient üyeleri, sanatçıya lir biçiminde bir buket sunmuşlar ve halk sanatçıyı altı defa sahneye çağırmıştır. Bir defasında da halk Sarah Bernardt'ın arabasına saldırmış, arabacı da bir kötülük yapacaklarını sanarak halkı kamçulamıştır. Bu olay büyümüş, basında da çok dedikodu olmuştur.

Sarah Bernardt'ın bundan sonraki gelişi 1893 yılının nisan ayındadır. Bu defa temsillerini Verdi Tiyatrosu'nda vermiş, *Tosca*, *Fedora*, *Adrienne Lecouvreur*, *Francillon* ve *Froufrou*'yu sunmuştur. Sarah Bernardt 1904 yılında da gelmiş, aralık ayında Tepebaşı Tiyatrosu'nda temsillerini vermiş, bu gelişinde *La Dame aux Camélias*, *Froufrou* ve *Sapho*'yu oynamıştır. Kendisiyle birlikte oynayan baş erkek oyuncu Pierre Magnier idi. Odeon Tiyatrosu'nda Veroni adında bir Yunanlı kadın oyuncu, Sarah Bernardt'a özenip, onun bütün oyunlarını oynamıştır. 1908 yılı kasım ayında gene gelen Sarah Bernardt, temsillerini gene Tepebaşı Tiyatrosu'nda vermiş, *La Dame aux Camélias* (bu oyunda Armand Duval rolünü Jean Angelo oynamıştır), *Büyücü Kadın*, *Soytarılar*, *Tosca* ve *Adrienne Lecouvreur*'ü oynamış,

Meşhur zenci tiyatro oyuncusu Ira Aldridge.

tenkitçiler onu **La Dame aux Camélias'** da daha olgun bulmuşlardır.

İtalya'nın en önemli oyuncularından Ernesto Rissi (1827 - 1896) İstanbul'a 12 mart 1889'da gelmiştir. Bu büyük sanatçının hatıraları yayınlandığı için İstanbul'da ve Yıldız Sarayı Tiyatrosu'nda Abdülhamid'e verdiği temsiller üzerine geniş bilgimiz vardır. Rossi, padişaha **Othello** ile **Venedik Taciri**'ni oynamış, padişah bundan çok hoşnut kalmış, Rossi'ye ve arkadaşlarına nişanlar dağıtmıştır. Rossi ayrıca iki prensesin düğünü vesilesiyle halka parasız temsiller vermiştir. Hatıralarında Rossi, padişahın saray tiyatrosunu uzun boylu anlatıyor. Saray dışında, Rossi, temsillerini Tepebaşı Tiyatrosu'nda veriyordu.

COMÉDIE FRANÇAISE ARTİSTLERİ

1894 ve 1896 yıllarında İstanbul'a, Comédie Française sanatçılarından iki kişi gel-

di. Bunlardan Frédéric Febvre, temsillerini 1894 yılının ocak ayında Tepebaşı Tiyatrosu'nda verdi. 1896 yılında da Mlle Reichenberg gelerek, o da Molière, Paileron, Jules Lemaitre'den oyunlar sundu.

İstanbul seyircisi üzerine en derin iz bırakmış sanatçılardan biri de Mounet-Sully (1841 - 1916) olmuştur. 1899 yılının ekim ayında gelip Odeon Tiyatrosu'nda temsiller veren Mounet-Sully'nin yanında Philippe Garnier, Laure Fleure gibi kalburüstü sanatçılar vardı. Mounet Sully, **Ruy Blas**, **Othello**, **Kral Oidipus** gibi oyunları oynadı. Mounet - Sully ile ilgili olarak bir yıl önceye, yani 1898 yılına dönelim. Alman sahnelerinin Mounet - Sully'si diye bilinen ünlü tragedya sanatçısı Adalbert Matkowsky (1877-1909) kasım ayında İstanbul'a gelip gene Odeon'da çeşitli oyunlar arasında Othello'yu oynamıştır. Sanatçı ayrıca Aydın deprem felâketzedeleri yararına temsil veriyor ve Alman okulundan 6 öğrenci, sanatçıya sahnede bir çelenk sunuyorlar. Kendisi Othello'yu ilk defa Hamburg'ta 1886'da oynamıştır. Bu temsil, Tavulari adındaki bir Yunan sanatçısını öyle etkiliyor ki o da kendisini Yunan Mounet - Sully'si diye duyurup Othello'yu oynuyor.

Gene Comédie Française'in ünlü oyuncularından Réjane (= Gabrielle Charlotte Réju) (1857-1920) birçok defa İstanbul'a gelmiş, daha çok Tepebaşı Tiyatrosu'nda oynamış, 1910'daki gelişinde de Varyete Tiyatrosu'nda oynamıştır.

İtalyan tiyatro sanatçısı Ermete Novelli (1851 - 1919) İstanbul'a üç defa gelmiştir. İlk gelişi 1903 yılının nisan ayında olmuştur. **Kean**, **Othello** ve **Venedik Taciri**'ni oynamış, kendisine armağanlar verilmiştir. Novelli, ertesi yıl ocak ayında gelecek temsiller vermiş, ayrıca Yıldız Sarayı tiyatrosunun oyuncularıyla birlikte Union Française salonunda oynamış, buradan Almanya'ya gitmiştir.

Novelli 1905'te de Tepebaşı Tiyatrosu'nda bir, iki temsil vermiş, Yıldız Sarayı Tiyatrosu'nda da temsiller vermiştir.

Darülbendây-i Osmanî'nin (bugünkü adı ile Şehir Tiyatrosu) kurucusu André Antoine da İstanbul'a üç defa gelmiştir (3). Bu gelişlerinin ilk ikisinde oyuncu olarak temsiller vermiş, 1914'te ise Belediye Başkanı Cemil Paşa'nın daveti üzerine gelmiştir. İlk ve ikinci gelişleri ise 1894 ve 1897 yılında olmuş, 1894'te Tepebaşı, 1897'de Odeon Tiyatrosu'nda oynamıştır.

(3) Bu konuda daha çok bilgi için bkz. André Antoine. *Chez les Turcs, Ankara, 1965.* (Yayımlayan ve Önsöz: Metin And).